

Mit genu obywatelskości. Uwarunkowania kształtowania się postaw obywatelskich polskiej młodzieży na przykładzie aktywistów Młodzieżowego Strajku Klimatycznego

MONIKA MALON

Kognitywistyka, Wydział Psychologii
Uniwersytetu Warszawskiego
monika.aga.malon@gmail.com

The civic gene myth. Conditions fostering development of civic attitudes among Polish youth – the Youth Strike for Climate example

DOI: 10.26368/17332265-51/52-3/4-2020-5

80

SŁOWA KLUCZOWE

młodzież,
obywatelskość,
czynniki rozwoju
obywatelskości,
edukacja
obywatelska,
aktywność
obywatelska

KEYWORDS

youth, civility, civility
development factors,
civic education, civic
participation

ABSTRAKT

Aktywność obywatelska młodych Polaków, mimo pozytywnych zmian w ostatnich latach, wciąż pozostaje na niskim poziomie. Celem artykułu jest próba wyszczególnienia i zrozumienia powodów takiego stanu rzeczy. Analizę czynników rozwoju obywatelskości młodzieży oparto na wynikach badań aktywistów warszawskiego oddziału Młodzieżowego Strajku Klimatycznego. Z badanymi przeprowadzono wywiady jakościowe oraz poproszono ich o wypełnienie testu dwudziestu stwierdzeń. Pogłębiona analiza wyników badań pozwoliła wyróżnić cztery komponenty umysłowe kluczowe dla kształtowania się obywatelskiego sposobu myślenia. W rezultacie ukazano również niedociągnięcia prowadzonej obecnie edukacji obywatelskiej młodzieży, stanowiące przeszkodę w jej rozwoju.

ABSTRACT

Despite some changes for the better in recent years, civic activity levels among Polish youth remain low. This article endeavours to identify and understand the factors contributing to this state of affairs, relying on the results of a study conducted among activists of the Warsaw chapter of the Youth Strike for Climate. The participants took part in qualitative interviews as well as filling out a test comprised of 20 statements. In-depth analysis of their feedback enables discernment of four mental components of key significance in the shaping of civic mindedness, and likewise identification of certain shortcomings in the current civic education model.

Aktywność obywatelska młodych Polaków od lat stanowi jeden z szeroko dyskutowanych problemów w sferze publicznej. Jak wskazują wyniki zaprezentowane w raporcie Centrum Badania Opinii Społecznej (*Młodzież...* 2019), jedynie 27 procent młodych osób czuje, że ma wpływ na sprawy państwa. Wyraźnie zauważalny jest również wzrost popularności przekonania, że: „W obecnych czasach człowiek, który chce coś w życiu osiągnąć, powinien robić swoje, licząc tylko na siebie” – w 2019 roku zgodziło się z nim 56 procent badanych, co oznacza wzrost o osiemnaście punktów procentowych w stosunku do odpowiedzi z 1998 roku (*ibidem*). Choć wciąż brakuje aktualnych pogłębionych badań ogólnopolskich na temat poziomu obywatelskości

młodych Polaków, to można jednak, na podstawie alternatywnych źródeł, dostrzec pewne sygnały pozytywnych zmian na tym polu. Warto odwołać się chociażby do frekwencji w wyborach prezydenckich wśród osób do dwudziestego dziewiątego roku życia – w drugiej turze wyborów w 2020 roku zagłosowało 67,2 procent młodych Polaków, podczas gdy w 2015 roku odsetek ten wyniósł zaledwie 48,2 procent (IPSOS 2015; 2020). Niemniej jednak w kwestii budowania postaw obywatelskich wśród młodzieży nadal pozostaje wiele do poprawy.

W planowaniu procesu wychowania obywatelskiego młodych ludzi diagnoza ich potrzeb – jak wskazuje większość dostępnych badań – opiera się zazwyczaj na metodach ilościowych. Z jednej strony jest to forma pozyskania informacji optymalna pod względem kosztów i szybkości analizy danych. Z drugiej jednak strony pozwala ona na pomiar jedynie zewnętrznych przejawów obywatelskości młodzieży (udział w wolontariacie czy samorządzie szkolnym), jednocześnie pomijając bardzo istotny aspekt psychologiczny. Xymena Bukowska i Edmund Wnuk-Lipiński (2009) stworzyli trafne rozróżnienie tych dwóch współlegzystających elementów, wprowadzając pojęcie kognitywnego i behawioralnego aspektu obywatelstwa. Podział ten umożliwił dostrzeżenie istotnego faktu: obywatelskości nie można określać jedynie przez pryzmat obserwowalnych zachowań, ponieważ jej równoważną lub być może nawet podstawową częścią jest sposób postrzegania rzeczywistości społecznej przez jednostkę.

Warto zwrócić również uwagę, że rekomendacje i projekty działań mających zachęcić młodych ludzi do zwiększenia własnej aktywności obywatelskiej przygotowywane są zwykle przez grona eksperckie, które często mimo wysokich kompetencji i rozległej wiedzy nie są jednak w stanie myśleć i odczuwać jak młodzież i tym samym trafnie odpowiedzieć na ich potrzeby. Dlatego w pracy nad zwiększeniem aktywności obywatelskiej młodzieży, specjaliści różnych dziedzin powinni przyjąć alternatywne podejście. Polegałoby ono na wysłuchaniu stanowiska młodych Polaków, a więc samych zainteresowanych, w sposób uwzględniający jednocześnie oba wymienione wcześniej aspekty obywatelskości. Głównym celem niniejszego artykułu jest zatem próba odpowiedzi na pytanie „W jaki sposób tworzy się obywatelskość?” na podstawie materiału zebranego podczas wywiadów z młodymi polskimi aktywistami. Wychodzę z założenia, że jako osoby będące stale zaangażowane w aktywność społeczną i obywatelską są w stanie zdiagnozować główne problemy i potrzeby osób ze swojego pokolenia. Decyzji tej przyświeca jedna z kluczowych idei leżących u podstaw społeczeństwa obywatelskiego, czyli konieczność doceniania wartości każdego głosu, nawet osób nieposiadających jeszcze praw wyborczych czy nawet zdanej matury.

Nota metodologiczna

Badania przywołane w artykule zostały zrealizowane na przełomie 2019 i 2020 roku w ramach gromadzenia materiału do pracy licencjackiej. Ich głównym celem była chęć zrozumienia istoty aktywistycznego zaangażowania młodych ludzi w walkę z problemem zmian klimatycznych i dokonania pogłębionej analizy ich odczuć z tym związanych. W badaniu wzięli udział aktywiści warszawskiego oddziału Młodzieżowego Strajku Klimatycznego¹. Ruch ten stanowi jedną z najbardziej rozpoznawalnych w ostatnich latach w Polsce form działalności aktywistycznej młodzieży i mierzy się ze szczególnie aktualnym i ważnym problemem, jakim są zmiany klimatyczne. Zakładam, że to właśnie oni, jako młodzi aktywiści, własnymi słowami najlepiej sprecyzują, jakie czynniki wpływają pozytywnie na rozwój obywatelskości wśród członków ich pokolenia, a jakie z kolei rozwój ten hamują. W ramach badań zastosowałam technikę testu dwudziestu stwierdzeń (*twenty statements test*), która pozwala zbadać szeroko pojętą autopercepcję badanych. Przeprowadziłam również pogłębione, częściowo strukturyzowane wywiady jakościowe. Podczas analizy materiału z wywiadów posłużyłam się metodą kodowania otwartego – za pomocą dwuetapowego procesu grupowania poruszanych wątków byłam w stanie odpowiednio sklasyfikować wypowiedzi badanych tak, by uzyskać możliwie precyzyjne podkategorie ich stanowisk. Podczas analizy wyników testu dwudziestu stwierdzeń kierowałam się koncepcją ram odniesienia Thomasa McPartlanda, będącej jedną z technik analizy całościowej (Boksański 1989).

Pewne wątpliwości może budzić fakt, że moimi rozmówcami są jedynie mieszkańcy Warszawy i okolic. Pozostają jednak oni w stałym kontakcie z innymi oddziałami Młodzieżowego Strajku Klimatycznego ze znacznie mniejszych miejscowości, co sprawia, że są w stanie uwzględnić w swoich wypowiedziach również perspektywę pozawielkomiejską. Niemniej jednak przeprowadzenie dodatkowych badań wśród aktywistów Młodzieżowego Strajku Klimatycznego z mniejszych miast czy ze wsi byłoby z pewnością bardzo wartościowym uzupełnieniem. Warto również wspomnieć, że badania zostały przeprowadzone na niewielkiej próbie (siedem osób). Wprawdzie nie pozwala to na stosowanie jakichkolwiek uogólnień, ale zaletą takiej próby jest możliwość skupienia się na całościowej, pogłębionej analizie opinii badanych i uchwycenie wszystkich ważnych dla badań aspektów. Pozostałe informacje dotyczące metodologii znajdują się w treści pracy dyplomowej (Malon 2020).

¹ Młodzieżowy Strajk Klimatyczny jest oddolnym ruchem społecznym wpisującym się w ogólnoświatową inicjatywę Fridays For Future, zapoczątkowaną w 2018 roku przez Gretę Thunberg. W ramach niej organizowane są masowe strajki młodzieży, mające na celu zwrócenie uwagi polityków na drastycznie pogarszający się stan klimatu i wskazanie konieczności wprowadzenia zmian systemowych (<https://www.msk.earth>).

Pochodzenie mitu o genie obywatelskości

Wyjaśnienia wymaga z pewnością etymologia tytułowego sformułowania „gen obywatelskości”. Podczas jednego z wywiadów rozmówczyni zapytana o stosunek swoich rówieśników do działań Młodzieżowego Strajku Klimatycznego odpowiedziała: „Jesteśmy dzieciakami, które miały wszystko, i mam takie poczucie, że nasi rodzice trochę nie wiedzieli, że muszą nas nauczyć obywatelskości, bo dla nich to było takie oczywiste, bo ich rodzice to robili, wszyscy to robili, więc mieli takie [podejście:] »Jak to nie przekażę tego moim dzieciakom, nie mówiąc niczego?«. To nie jest zaskakujące – nie ma genu obywatelskości” [W6]². Uczestniczka badania trafnie zauważyła, że obywatelskość nie jest cechą, z którą ludzie po prostu się rodzą, ale raczej zestawem postaw i umiejętności, który trzeba kształtować i rozwijać od dziecka. Zasygnalizowany w cytacie problem dotyczy w istocie znacznie szerszego zagadnienia, a mianowicie zakłóceń występujących w dialogu międzypokoleniowym, o którym obszernie pisze Ewa Wiśniewska. Autorka zauważa, że „ograniczony sukces dialogu międzypokoleniowego jest w znacznym stopniu pochodną niskiej kultury dialogu w skali całego naszego społeczeństwa. Dominuje w nim, szczególnie w ostatnich latach, postawa konfrontacyjna, niezdolność do krytykowania w sposób kulturalny i cywilizowanego odbioru jakiegokolwiek krytyki” (Wiśniewska 2017, s. 45). Skoro więc zanika komunikacja międzypokoleniowa i zdolność prowadzenia dojrzałego dialogu, nadzieja na samoistny przekaz postaw obywatelskich wypracowanych za czasów „Solidarności”, do których nawiązuje zacytowana powyżej badana³, wydaje się płonna. Jak pisze Marek Ziółkowski: „Pamięć o naturze starego systemu, o dokonaniach roku 1989 oraz o ich ówczesnych, zwłaszcza geopolitycznych uwarunkowaniach stopniowo się zaciera, nawet wśród starszego pokolenia, które doświadczyło i życia w starym systemie, i solidarnościowej rewolucji. Pamięć ta [...] nie jest też ze zbyt dobrym efektem przekazywana najmłodszemu pokoleniu” (Ziółkowski 2014, s. 41). Skoro więc mit dziedzicznego „genu obywatelskości” zostaje niejako obalony, warto zmierzyć się z podstawowym dla niniejszego artykułu pytaniem o to, w jaki sposób u młodych ludzi kształtuje się obywatelskość.

W poszukiwaniu odpowiedzi niezbędne jest jednak dokonanie pewnego rozróżnienia między uwarunkowaniami, będącymi integralną częścią sposobu myślenia i postrzegania świata przez jednostkę, a uwarunkowaniami, które umożliwiają rozwijanie i praktyczne realizowanie tego wewnętrznego potencjału. Oznacza to z kolei wyróżnienie dwóch kolejnych pytań, które zorganizują dalszy tok rozważań:

² Oznaczenie cytatu z wywiadu numer 6.

³ We fragmencie: „ich rodzice to robili, wszyscy to robili”.

- Jakie elementy stanowią podstawę budowania obywatelskiego sposobu myślenia?
- Jakie czynniki społeczno-kulturowe pozwalają rozwinąć i uzewnętrznić wspomniane elementy intelektualne tak, aby stały się solidnym fundamentem dla aktywności obywatelskiej?

Obywatelski stan umysłu

Jak zauważył Arkadiusz Peisert: „Obywatelskość to wiecznie kształtowana innowacja objawiająca się w określonych warunkach kulturowych i układach społecznych” (<https://publica.pl>). Zamierzam przystąpić teraz do analizy czterech kluczowych elementów składowych tej myślowej produkcji innowacyjności w świetle wyników moich badań. W następnym podrozdziale postaram się z kolei omówić wspomniane „warunki kulturowe i układy społeczne”, czyli konkretne struktury, które symultanicznie i bezpośrednio determinują rozwój powyższych komponentów umysłowych.

Ciekawość świata i odwaga poznawcza

Załączek obywatelskiego sposobu myślenia tworzy się już w momencie, gdy młody człowiek zaczyna obserwować i próbować zrozumieć otaczający go świat, a więc stosunkowo wcześnie. Jedna z rozmówczyń zauważyła, że wiele zależy właśnie „od człowieka, jak po prostu ciekawy świata jest i co robi sam, żeby się czegoś dowiedzieć” [W2]. Jeżeli tej wewnętrznej motywacji brakuje i jednocześnie nie jest ona w żaden sposób stymulowana zewnętrznie, pojawia się pierwsza poważna przeszkoda w rozwoju obywatelskości, wskazywana przez badanych – niedoinformowanie. Jak wykazała analiza wyników testu dwudziestu stwierdzeń, wspomniana ciekawość, otwartość na nowe doświadczenia oraz wszechstronność charakteryzuje w szczególnym stopniu badanych aktywistów. Uczestnicy testu najczęściej opisywali się bowiem za pomocą określeń należących do podkategorii ról odnoszących się do stylu życia oraz do hobby.

Aby jednak móc krytycznie oceniać rzeczywistość, niezbędny jest również pewien rodzaj odwagi w myśleniu – odwagi poznawania świata we wszystkich jego odcieniach oraz odwagi i zarazem siły, aby przyjmować na siebie ciężar tej świadomości. Piętnastoletnia rozmówczyni wyznała: „Ta beztraskość i ten brak świadomości zostały mi odebrane właśnie przez kryzys klimatyczny” [W2]. Wiele osób reaguje jednak na ten ciężar reakcją odwrotną niż w wypadku badanych aktywistów. Jak zauważają rozmówcy, najczęstszą przyczyną beczynności okazuje się chęć pozostania w swojej psychicznej strefie komfortu, bezkrytyczna internalizacja przekazu popieranej opcji politycznej oraz mechanizm wyparcia, niedopuszczający trudnych do przyjęcia informacji do świadomości jednostki.

Poczucie sprawczości

Sama umiejętność niepokornego myślenia bywa jednak niewystarczająca. Niezbędnym elementem obywatelskiego sposobu myślenia jest bowiem poczucie bycia decyzyjnym członkiem wspólnoty, posiadania pewnego wpływu na jej kształtowanie. Badanych aktywistów Młodzieżowego Strajku Klimatycznego charakteryzuje silne poczucie sprawczości, które odczuwają przede wszystkim jako członkowie ruchu klimatycznego, ale także jako samodzielne jednostki oddziałujące na rzeczywistość społeczną w równie ważnej mikroskali. Co istotne, w teście dwudziestu stwierdzeń opisywali się oni równie często w odniesieniu do bliskich, rodzinnych lub przyjacielskich relacji, jak również w znacznie szerszej perspektywie, określając się po prostu jako ludzie („jestem człowiekiem”). Ta różnorodność może świadczyć o tym, że badani posiadają bardzo ważną dla obywatelskiego sposobu myślenia umiejętność postrzegania siebie w ujęciu zarówno mikrospołecznym, jak i makrospołecznym. W wywiadach zwracano ponadto uwagę na problem dyskredytacji głosu dzieci i młodzieży przez dorosłych, który dotyczy również samych badanych, co obrazuje wypowiedź: „Dopiero po tym, jak mój tata wysłuchał mojej godzinnej prawie audycji w TOK FM i mógł mnie po prostu usłyszeć, bez przerywania, [...] do momentu, kiedy nie usłyszał tego wszystkiego, co my mieliśmy do przekazania, to on trochę się podśmiewywał z tego i miał takie [podejście]: »Czemu ty to robisz?«” [W6].

Poczucie sensu wynikające z przynależności do wspólnoty

Kolejny komponent odnosi się w większym stopniu do sfery emocjonalnej. Nieobojętność społeczna i swoista niezgoda na stan obecny rozwijają się bowiem najsilniej wtedy, kiedy pojawia się iskra emocji wynikająca z poczucia, że „dany problem mnie dotyczy”. Badani aktywiści zapytani o powód zaangażowania się w działalność Młodzieżowego Strajku Klimatycznego w większości wskazywali problem zmian klimatycznych jako kluczowy dla ich decyzji. Dodawali jednak, że jest on dla nich szczególnie ważny, ponieważ dotknie ich, jako młode pokolenie, bezpośrednio. Jak tłumaczyła jedna z badanych: „Właśnie w większości to jest jednak takie zainteresowanie ze względu na to, że po prostu boimy się o naszą przyszłość” [W3].

Motywacja płynąca z poczucia przynależności do pewnej zbiorowości może jednocześnie także w bardziej pozytywnej formie, która nie opiera się na wspólnocie problemów, ale raczej na poczuciu siły i potencjału leżącego w połączonych działaniach. Badani aktywiści Młodzieżowego Strajku Klimatycznego postrzegają siebie jako członków różnych społeczności występujących w rozmaitych rolach. Można stwierdzić, że czują się oni silnie zakotwiczeni w rzeczywistości społecznej, na co wskazują dwie najczęściej używane w teście dwudziestu stwierdzeń kategorii określeń: dotyczące właściwości

badanego jako uczestnika aktów interakcji i wskazujące uwikłanie w grupy społeczne. Dodatkowo dwie osoby przyznały, że to właśnie poczucie bycia częścią entuzjastycznego młodego pokolenia zachęciło ich do zaangażowania się w ruch: „Po prostu poczułam jakąś taką jedność, że jesteśmy wszyscy młodzi i zjednoczeni w jednym celu i jakoś tak działamy, że może uda nam się wyrzucić presję na polityków, na resztę świata” [W2]. Obojętność i rodzaj dyskredytacji problemu, umniejszania jego znaczenia, były z kolei wskazywane przez badanych jako czynniki hamujące rozwój obywatelski tym zakresie.

Nastawienie na poszukiwanie rozwiązań

Ostatni komponent obywatelskiego sposobu myślenia, jaki wyróżniłam na podstawie analizy przeprowadzonych wywiadów, stanowi sumę trzech kolejnych elementów regulujących sposób, w jaki jednostka jest w stanie reagować na zastaną rzeczywistość. Warto zauważyć, że to nastawienie na poszukiwanie rozwiązań jest kluczowe dla kształtowania się obywatelskiego sposobu myślenia, ponieważ to właśnie dzięki niemu może pojawić się innowacja, podkreślana w cytowanej wcześniej definicji Arkadiusza Peisertta.

Pierwszym elementem jest pewnego rodzaju nawyk podejmowania akcji w celu zaprowadzenia szeroko pojętej zmiany. Uczestnicy badania w bardzo silnym stopniu identyfikują się jako aktywiści. Świadczy o tym zarówno największa popularność tego określenia w teście dwudziestu stwierdzeń, jak i przyznawanie się przez nich w rozmowie do posiadania swoistej „duszy aktywisty”. To właśnie ona buduje w badanych duchową potrzebę, aby „coś zrobić, co będzie ważne społecznie i też będzie to w jakiś sposób przynosiło korzyści nie tylko dla mnie” [W4]. Jest to zatem rodzaj wewnętrznej motywacji do podejmowania działań, będącej konsekwencją poczucia odpowiedzialności za stan otaczającej rzeczywistości.

Drugi element obejmuje zespół cech i umiejętności pozwalających na sprawne działanie. Uczestnicy badania zapytani o ich sposób radzenia sobie z chwilami zwątpienia czy poczucia bezradności zwracają uwagę na konieczność pogodzenia się ze stopniowością zmian, myślenia zadaniowego, a nie całościowego, oraz wypracowania odporności psychicznej utrzymującej ich na drodze do celu. Jeden z badanych skomentował to następująco: „To byłby taki zbyt oczywisty powód, żeby przestać działać, w sensie: to jest po prostu rzecz, z którą trzeba się liczyć, że tak będzie. Że nie wszystkich da się od razu przekonać. Nie wszystkich da się w ogóle przekonać” [W1].

Ostatnim elementem jest zdolność docenienia siły drzemącej we wspólnym działaniu. Dla badanych szczególnie ważne jest wsparcie innych osób angażujących się aktywistycznie. Stanowi ono nie tylko oparcie psychiczne, ale także ułatwia samo działanie przez budowanie sieci relacji osób z różnych grup społecznych i zawodowych.

Czynniki warunkujące rozwój obywatelskiego sposobu myślenia

Aby jednak powyższe fundamenty aktywistycznego, innowacyjnego sposobu myślenia zostały wykształcone u młodej osoby oraz jednocześnie miały szansę być wykorzystane w działaniu, niezbędne jest zapewnienie różnorodnych form wsparcia zewnętrznego. Rozumiem przez nie czynniki społeczno-kulturowe, które w procesie socjalizacji wywierają daleko idący wpływ na sposób odbierania rzeczywistości społecznej i reagowania na nią przez jednostkę.

Najwcześniejsza i najbardziej intensywna forma takiego oddziaływania pochodzi zazwyczaj ze strony rodziny, gdzie jednostka w procesie socjalizacji pierwotnej uczy się od znaczących innych podstawowych reguł i form zachowania. Już wtedy ma szansę wykielkować większość z cech stanowiących fundamenty obywatelskości, sukces tych działań jest jednak w znacznym stopniu zależny od kompetencji rodzicielskich opiekunów, praktykowanego przez nich stylu wychowania⁴, a także ich osobowości. Jak zauważyła jedna z badanych, dorosłym często brakuje otwartości na alternatywne sposoby myślenia oraz zdolności prowadzenia dialogu. Taki rodzic może nie być w stanie odpowiednio uważnie wysłuchać dziecka i zapewnić mu atmosfery pozwalającej na swobodne zabieranie przez nie głosu czy inicjowanie działań.

Nieco późniejszym, niemniej jednak niezmiernie ważnym etapem w rozwoju młodego człowieka jest szkoła. Część badanych zdecydowała się dołączyć do Młodzieżowego Strajku Klimatycznego właśnie dzięki zachęce ze strony struktur swoich szkół. Warto zwrócić uwagę, że rozmówcy są uczniami lub absolwentami dobrych warszawskich liceów. Jedna z badanych, uczennica szkoły społecznej, opowiadała na przykład z entuzjazmem o systemie szkolnych wieców, na których wszyscy uczniowie decydują o ważnych dla życia szkolnego kwestiach. Inna rozmówczyni zwróciła jednak uwagę, odwołując się do przykładu swojego liceum, że wysoki poziom nauczania szkoły nie zawsze idzie w parze z odpowiednio rozwiniętymi strukturami demokratycznymi i przygotowaniem pedagogicznym nauczycieli. To sprawia, że często pomijana jest ta niezmiernie ważna dla rozwoju obywatelskości funkcja wychowawcza placówki edukacyjnej.

Istotny czynnik wspierający rozwój obywatelskości mogą stanowić również rówieśnicy. Zaproszenie ze strony znajomych było częstym powodem zaangażowania się w działalność ruchu i pojawiało się w formie zachęty do pojawienia się na jednym z zebrań Młodzieżowego Strajku Klimatycznego lub zaproszenia do uczestnictwa w jednym z organizowanych strajków.

⁴ Rozwój poczucia sprawczości może być utrudniony na przykład przez stosowanie autokratycznego stylu wychowania.

W rozmowach zwracano jednak również uwagę, że środowisko rówieśnicze może czasem wręcz hamować rozwój postaw obywatelskich, jeśli nie jest to popularny w danej grupie sposób myślenia. Rozmówczyni, która wycho-
wywała się w niewielkiej podwarszawskiej miejscowości, tłumaczyła: „W tej
naszej małomiasteczkowości nie mówi się raczej o rozwoju świata, tylko
o rozwoju małego miasta” [W2]. Dodała także, że bardzo zasmuca ją ten
dystans psychiczny, jaki wytworzył się między nią a znajomymi z rodzinnej
miejscowości.

Aktywiści wspominali również o szczególnie ważnej roli różnego rodzaju
ruchów społecznych oraz organizacji pozarządowych w wychowaniu obywa-
telskim i zapewnianiu dostępności struktur umożliwiających partycypację
w społeczeństwie obywatelskim. Jak zauważył respondent, jedną z takich
ogólnopolskich inicjatyw edukacyjnych stał się właśnie Młodzieżowy Strajk
Klimatyczny: „W całej działalności Młodzieżowego Strajku Klimatycznego
fajne jest to, że to jest jakieś takie budowanie społeczeństwa obywatel-
skiego bardziej, że pokazuje młodym ludziom, że można pójść na ulicę na
przykład” [W1]. Dla niektórych badanych decyzja o dołączeniu do ruchu
była właściwie naturalną konsekwencją ich wcześniejszego zaangażowania
w działalność organizacji pozarządowych w formie wolontariatu, szczególnie
często w ramach harcerstwa. Poza rolę edukacyjną, a więc przekazywaniem
wiedzy i dzieleniem się doświadczeniami, niezwykle ważna jest również
rola trzeciego sektora w angażowaniu młodych ludzi w działalność prak-
tyczną, szczególnie w niewielkich miejscowościach. To właśnie możliwość
osobistego wzięcia udziału w strajku zachęciła część z badanych do dalszego
angażowania się w działalność ruchu. U jednej osoby, opisującej się jako
„spontaniczny przypadek”, decyzja o przyjeździe na zebranie Młodzieżowego
Strajku Klimatycznego, podjęta w ostatniej chwili, była osiągalna również
wyłącznie ze względu na dostępność komunikacyjną. Nieskrępowana moż-
liwość angażowania się w istniejące struktury aktywności obywatelskiej jest
zatem w znacznej mierze zależna od miejsca zamieszkania młodego czło-
wieka oraz stopnia wykluczenia komunikacyjnego. W wielu miejscowościach
nadal brakuje stałej, aktywnej obecności organizacji pozarządowych i – jak
zauważyła jedna z – badanych: „Trzeba bardzo doceniać ludzi z małych
miast, którzy najczęściej robią strajk samemu – trzeba ich mega doceniać
i wyłapywać ile się da i nie można być absolutnie wyższościowym, w sensie
trzeba totalnie mieć ogromny do tego szacunek” [W7].

Ostatnim z wymienianych przez rozmówców czynników rozwoju oby-
watelskości wśród młodych Polaków są media. Zdaniem badanych, ich
rolą powinno być przekazywanie sprawdzonych, obiektywnych informacji
o świecie, ponieważ to właśnie dostępność wiedzy naukowej i zrozumienie
przyczynowości wydarzeń są fundamentalne dla wzrostu świadomości

obywatelskiej jednostki. Coraz częściej jednak rzetelność dziennikarska staje się drugoplanową wartością, a przekazywane wiadomości mają za zadanie raczej wzbudzać skrajne emocje i przyciągać uwagę odbiorców, a niekoniecznie dostarczać wartościowych i przede wszystkim prawdziwych informacji.

Wyniki badań wskazują, że obywatelskość, rozumiana jako innowacyjny sposób myślenia, wyrasta z czterech fundamentalnych komponentów intelektualnych jednostki: jej ciekawości świata i odwagi poznawczej, poczucia sprawczości, poczucia sensu wynikającego z przynależności do wspólnoty oraz nastawienia na poszukiwanie rozwiązań. Stopień rozwoju tych elementów zależy z kolei ściśle od wpływu zewnętrznych wobec jednostki czynników społeczno-kulturowych. Jako najistotniejsze z nich badani aktywiści wymieniali wpływ środowiska rodzinnego, struktur szkolnych i rówieśników, a także możliwość praktycznego zaangażowania się w działalność organizacji pozarządowych oraz jakość odbieranego przekazu medialnego. Powyższe wyniki sugerują zatem, gdzie w rzeczywistości odbywa się – w ich odczuciu – proces kształtowania obywatelskości młodych Polaków. W związku z tym mogą stanowić one cenną perspektywę dla specjalistów zajmujących się planowaniem strategii prowadzenia edukacji obywatelskiej oraz innych osób zainteresowanych tą problematyką.

Warto zauważyć, że wyniki badań uwypuklają kilka podstawowych braków, jakie charakteryzują stan obecnie prowadzonej edukacji obywatelskiej. Po pierwsze, konieczna okazuje się gruntowna reedukacja obywatelska dorosłych, aby byli oni następnie w stanie skutecznie przekazywać ten potencjał swoim dzieciom. Po drugie, w epoce postprawdy i zalewu fake newsów, szczególnie ważna wydaje się nauka oceny prawdziwości faktów przez młodych ludzi, której brakuje obecnie w szkołach. Jako trzeci z braków warto wymienić rodzaj wykluczenia młodzieży z małych miejscowości z możliwości aktywnej partycypacji społecznej. Z kolei ostatnim szczególnie ważnym problemem jest wciąż stosunkowo niska pozycja dziecka w społeczeństwie.

Uważam, że powyższe kwestie powinny wyznaczać kierunki dalszych badań, które pozwolą w większym stopniu zaktywizować młodzież i zrozumieć istotę problemów, z jakimi obecnie zmuszona jest się mierzyć. Na zakończenie warto zacytować celną wypowiedź jednej z badanych: „My w Polsce mamy to poczucie obywatelskości bardzo prymitywne, ono trochę nie istnieje, i bardzo mamy takie podejście chłopca pańszczyźnianego, niestety, że polityk nie jest człowiekiem. Polityk jest politykiem, to jest rządzący, to jest ktoś nad nami. My trochę zmieniamy ludzi, [ich] podejście do tego.

Pokazujemy, że można iść do premiera i domagać się jakby odpowiedzi od niego [...]. Chodzi o to, że to są ludzie wybrani przez nas i to trzeba podkreślać. I uświadamiać, że my mamy siłę. [...] i właśnie dlatego mówienie ludziom, na przykład dzieciakom moim z harcerstwa, zaszczepienie w nich takiej świadomości, jest niesamowicie ważne” [W6]. Nie należy zatem pozwalać, aby różnego rodzaju mity i inne złudzenia służyły usprawiedliwianiu obojętności i bierności społecznej – jedynie stale poszukując prawdy, można bowiem budować świadome, silne społeczeństwo obywatelskie.

BIBLIOGRAFIA

- Bokszański, Zbigniew. 1989. *Tożsamość, interakcja, grupa. Tożsamość jednostki w perspektywie socjologicznej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Bukowska, Xymena, Wnuk-Lipiński, Edmund. 2009. Obywatelskość à la polonaise – czyli jakimi obywatelami są Polacy?. *Nauka*, 1: 23–46.
- Malon, Monika. 2020. *Ostatnie pokolenie. Postrzeganie własnej przyszłości przez młodzież w obliczu zmian klimatycznych*. Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych [mps pracy licencjackiej].
- Młodzież 2018*. 2019. Warszawa: CBOS, KBPN.
- Peisert, Arkadiusz. 2019. Uchwycić obywatelskość. *Res Publica Nowa*, 3 – <https://publica.pl/teksty/peisert-uchwycic-obywatelskosc-65759.html> [dostęp: 17 sierpnia 2020 roku].
- Wiśniewska, Ewa. 2017. Starsi i młodszy w dialogu międzypokoleniowym. *Społeczeństwo – Edukacja – Język*, 6: 27–47.
- Ziółkowski, Marek. 2014. Annus Mirabilis 1989 i jego dziedzictwo: spełnione obietnice, stracone złudzenia i niespodziewane rezultaty. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 2: 25–42.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- <https://www.msk.earth>
- IPSOS, sondaże *exit poll*, 2015, 2020.